

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Մեր ժողովրդի անտիրահաւատութիւնը.—Ու՛վ է մեղաւորը.—Երկրաշարժի հիմնական պատճառը.—Նախազգուշական միջոցների նշանակութիւնը.—Բժիշկների VIII Պիոցովեան համաժողովից մի քանի տեղեկութիւններ.—Ինքնավարութեան ղերը ժողովրդի կեանքում.—Փոքրիկ ինքնավարական սաղմեր՝ ծովս, հոգարարձութիւն.—Ժողովրդի ինքնավար իրաւունքների պաշտպանութիւնը մեզանում.—Կ. Ստ. Բազաշեան.—Բէալիստների մոտքը Բժշկական ակադէմիա.—Լուսաւորութեան միջոցների հրամանը Մոսկուայի համալսարանի ուսանողական անկարգութիւնների առիթով:

Յունուարի 31-ին տեղի ունեցած երկրաշարժը զգացուեց Անդրկովկասի ամբողջ արեւելեան մասում. Թիֆլիս, Բագու, Դերբենդ, Շուշի—անս այդ շարժի շրջանագիծը որոշող կէտեր, եթէ կենտրոնը համարենք Շամախին:

Այս համարի «Գաւառական» բաժնում ընթերցողը կը ծանօթանայ ընթերցան հասցրած այդ միջամանրի մանրամասնութիւնների հետ, որոնք անշուշտ արդէն յայտնի են լրագրներից. մենք կը ցանկայինք այստեղ միայն կանգ առնել մեր ժողովրդի երկու բացասական առանձնայատկութիւնների վրայ, որոնք այնքան որոշ կերպով արտայայտուեցին բնական արհաւիրքի դիմաց: Այդ առանձնայատկութիւններն են՝ անտիրապաշտութիւնը և ֆատալիզմը:

Ժողովրդի մէջ պատող անհեթեթ անտիրապաշտութիւնների մասին գաղափար են տալիս «Новое Обозрение» լրագրում բերուած մի քանի նմուշները: Իսկապէս զարմանալու ոչինչ չը կայ, եթէ սարսափահար եղած ժողովուրդը, չունենալով ճիշտ գիտութիւնից ոչ մի տեղեկութիւն, իր խաւար ուղեղում և անտանձ երեւակայութեան մէջ աշխատում է գերբնական բացատրութիւններ գտնել երկրի անթափանցելի խորքերում, սանդարմատում, կատարուած երեւոյթների համար: Ժողովուրդը մեղաւոր չէ, եթէ նա անմաս է մնացել քաղաքակրթութեան

ամենամեծ բարիքից՝ լուսաւորութիւնից։ Ծաղրի արժանի են այն բոլոր մարդիկ, որոնք արդարացի և ընական են համարում որ համամարդկային բարիքից—լուսաւորութիւնից—օգուտւոմ են միմիայն մի խումբ առանձնաշնորհեալներ։ Դատափետութեան արժանի են այն հանգամանքները, որոնք արգելք են եղել գիտութեան ճառագայթների առատ և ազատ թափանցման ազդարնակութեան բոլոր խաւերի մէջ։ Իսկ այժմ դպրոցազուրկ, անգրագէտ մասսայից ինչ էք պահանջում։ Միթէ նա է մեզուօրը։

Մարդուս առողջ դատողութիւնը,—իսկ այդ յատկութիւնը ժողովրդի մարդու, մի Սանխօ-Պանչօի մէջ, յաճախ աւելի է զարգացած, քան շատ ինտելիգէնտների մէջ,—երեւէր աւելի հասկանալի, խելքին աւելի մօտ բացատրութիւնը թողած չի ընկնիլ անհեթեթութիւնների յետեւից։ Ինչո՞ւ, օրինակ, այժմ էլ հիւանդութիւնը այլ ևս չեն բացատրում դեւերի, չար ոգիների դործունէութեամբ։—Որովհետեւ աւելի պարզ, աւելի հասկանալի գիտական բացատրութիւնները բաւականաչափ ընդհանրացած են ժողովրդի գիտակցութեան մէջ։ Նոյնը կը լինի նաև ամեն մի ընական երեւոյթի նկատմամբ, եթէ գիտական բացատրութիւնները տարածուեն ժողովրդի մէջ։ Ոչ ոք չի սկսիլ «երկնային նախադրուշացումով», «Ալլահի բարկութեամբ» և այլ դերձնական միջամտութիւններով մեկնել, օրինակ, տեղը, դողոյքը, երբ մի ջնջին փոշի, քիմիքը, զօրութիւն ունի ամօքել «երկնային» ջատումները... Երկրագնդի դողոցի կամ սասանումների ժամանակ էլ հանգիստ կը թողնեն Ալլահին էլ, ճակատադիրն էլ, եթէ տգէտ մարդկանց յայտնի լինեն այդ երեւոյթների ընտկան պատճառները։

Բարերախտաւար գիտութիւնը միանգամայն անգէտ չէ երկրաչարմների հարցում, ուստի «գիտութեան անանկութեան» մօտին չարախնդաց տկնարկները պէտք է զուր կորչեն... Ի հարկէ, գիտութիւնը չի քաշուում առաջուց յայտնել որ նա միայն հաւանական և ճշմարտութեան չափ մօտ է համարում իր տուած բացատրութիւնները և նա միաժամանակ չի դադարում նորանոր հետազօտութիւններով աւելի ևս պարզել դեռ մութ մնացած կէտերը, բայց և այնպէս այն՝ ինչ որ իմացել է մարդկային միտքը բնութեան այդ դադանիքից, բոլորովին բաւական է չանհանգստացնելու համար «երկնային» անյայտ զօրութիւնները...

Այլաստեղծ ընդհանուր սխեմատիկ դադափար տալ գիտութեան տուած բացատրութեան մասին։

Մեր երկիրը մի քանի տասնեակ միլիօն տարիներ առաջ՝

պոկուելով իր մայր-ծնող արեգակից, մի հրագունդ էր, ամբողջապէս հալուած նիւթերի մի զանգուած: Պտտելով մայր-ծնողի շուրջ, մանուկ երկրագունդը կամաց-կամաց սկսեց սառչել, իր տաքութիւնը ճառագայթելով անհուն տարածութեան մէջ: Այդպիսով միջաստղային սառն տարածութեան մէջ դարերի ընթացքում այնքան առաջ գնաց երկրի պաղումը, մինչև որ նրա մակերևույթը սառչելով ծածկուեց քարային կեղևով: Այդ հողային կեղևը քանի գնում հաստանում էր, որովհետև աւելի և աւելի էր սառչում երկրագունդը: Բայց յայտնի է որ տաք մարմինները պաղելով սեղմւում են և աւելի փոքր ծաւալ ստանում: Ուրեմն, սառած կեղևի տակ գտնուող երկրի տաք միջուկը պաղելով պէտք է աստիճանաբար փոքրանայ իր ծաւալով: Արդ, դժուար չէ երեւակայել թէ ինչ պէտք է լինի երկրի քարացած կեղևի հետ, երբ նրա տակ գտնուող կենտրոնական զանգուածը կծկուի, սեղմուի: Ի հարկէ, կեղևն ևս պէտք է յարմարուի այդ կծկումներին. իսկ ինչ հետեւածքներ պէտք է ունենայ քարային հաստ կեղևի այդ կծկումը. անշուշտ պէտք է երկրի մակերևույթի վրայ առաջանան ծալքեր, կնճիռներ. երկրի վիթխարի շերտերը տեղ-տեղ պէտք է ճեղքուեն, առաջացնելով սոսկալի պայթումներ, որոնց արձագանքը պէտք է հասնի կեղևի մակերևույթի վրայ ապրողներին իբրև ստորերկրեայ հարուածներ և որոտումներ...

Երկրի կեղևը ամեն տեղ, ի հարկէ, միևնոյն հաստութիւնը, միևնոյն տաքութիւնը և հանքային կազմութիւնը չունի. ծովերի, ովկիանոսների եզերքներում հաւանական են աւելի սնկայուն շերտեր. այդ է պատճառը որ պատահող երկրի երեսին կնճիռներ կամ լեռնաշղթաներ են զարդանում որոշ գծերով: Երբ երկրի կեղևի ճեղքուածքները խոր են լինում՝ այդ պատճառածքներից դուրս են ժայթքում լաւայի նման երկրի խորքերում ճնշուած տաք զանգուածները և մինք ստանում ենք հրաբուխներ, ինչպէս տեղի ունեցաւ այդ և Շամախու երկրաշարժի ժամանակ:

Այսպէս, ուրեմն, երկրաշարժի հիմնական պատճառը երկրի աստիճանաբար պաղելն է, որից նրա կենտրոնական մասսան կծկւում է և առաջացնում վերևի ամուր շերտերում զանազան յեղաշրջումներ:

Աւելի սակաւ է տարածուած երկրաշարժը մի այլ պատճառից. երբեմն երկրի խորքերում ստորերկրեայ ջրերի շրջանառութիւնից գոյանում են լուծուած հանքերի տեղերում խոռոչներ, քարանձաւներ, որոնց փլումից ևս կարող են առաջանալ ցնցումներ, երկրաշարժ: Բայց այդ պատճառից առաջացող եր-

կրաչարժները երբեք մեծ ծառայ չեն ստանուում։ Աւելի տարածուած և երկրպագի կեանքի մշտական մի պրօցեսս է այն ցնցումը, որ առաջանում է մեր մոլորակի աստիճանական պաղտմից։ Երկրաբանները առանձին գործիքներով (սէյսմօմետր) միշտ դիտելով երկրի տատանումները հաստատում են, որ ամեն օր, ամեն ժամ նկատւում են երկրի զանազան մասերում թեթև տատանումներ, իսկ մարդիկ ուշադրութիւն են դարձնում միայն արտակարգ ցնցումներին վրայ։ Այսպէս, օրինակ, մեր մարմնի տաքութիւնը ևս օրուայ ընթացքում տատանումների է ենթարկւում, սակայն մենք ուշադրութիւն ենք դարձնում մեր մարմնի տաքութեան վրայ միայն այն ժամանակ, երբ նրա տատանումները արտակարգ են դառնում։

Մեր նպատակից դուրս է աւելի մանրամասն խօսել երկրաչարժների մասին, մենք միայն ուղում էինք ցոյց տալ, որ դիտութիւնը երբեք մտադիր չէ ղեկավարի լինել նոյն իսկ ամենատահեղ երևոյթների առաջ։ Ուսումնասիրելով երևոյթը, նա իր յոյսը չի կորցնում՝ ժամանակով հասնել այնպիսի կատարելութեան, որ մօտաւրւտ աղէտի գուշակումը հնարաւոր դառնայ։ Աւելին կ'ասենք. դիտութիւնը կարող է սովորեցնել մարդկանց՝ այնպիսի նիւթերից և այն ձևով տներ կառուցանել, որ ամենամեծ ցնցումներին անգամ զոհերի թիւը չնչին լինի։

Ինչո՞ւ խօսեցանք և ժանտախտը այժմ չեն համարձակւում առաջուայ նման արշաւանքներ կատարել Եւրոպայում—Որովհետեւ մարդը այլ ևս երկնքի պատուհաս չի համարում համաճարակները և լաց ու կոծի, աղօթքի փոխարէն գործադրում է գեղինֆեկցիա, բժշկական միջոցներ. որովհետեւ նա աստիտարական, նախազգուշական միջոցներ է ձեռք առնում։ Միթէ դժուար էր երկրաչարժի դէպքումն էլ որ եղած փորձերից խրատուելով մեր շամախեցիները, փոխանակ ճակատագրի վրայ յոյս դնելու, մի կողմ թողնէին «թաղան-բարադան» մնացած սովորութիւնը՝ քար ու ցեխից խարխուլ տներ շինելը, և սովորէին փայտ ու երկաթից, մասնագէտների ցուցմունքների համեմատ, տներ կառուցանել։

Այդ մասնագէտներին՝ ճարտարապետներին և ինժեներներին՝ մնում է մի քիչ էլ ժողովրդի մասին մտածել. դրանք իրանց մասնագիտութիւնը մինչև այժմ գործադրում էին միմիայն յօգուտ կապիտալիստների։ Այդ կողմից մեր տեխնիկները մի առանձնացած դիրք են դրաւել միւս մասնագէտների համեմատութեամբ։ Մենք սովոր ենք լսել ժողովրդին՝ բժշկական, իրաւաբանական, գիւղատնտեսական, կրթական օգնութիւն մա-

տակարարելու մասին, իսկ երբէք՝ «տեխնիկական օգնութիւն» հասցնելու մասին կեանքը այժմ այդ պահանջն էլ է դնում ինտելիգէնցիայի առաջ, սովորեցրէք, ինժեներ պարոններ, թէ մեր գիւղացին և քաղաքացին, երկրաչարժների ենթարկուած շրջաններում, ինչ նիւթերից և ինչ ձևի տներ շինեն:

Եւ հասարակութեան համար էլ աւելի ձեռնտու է ըստ կարելոյն դործել այդ ուղղութեամբ և նախազգուշական միջոցներով աղէտների առաջն առնել, քան ամեն անգամ օգնութեան ձեռք մեկնել այն ժամանակ, երբ բանը բանից անցել է և զոհերի ու թշուառացածների թիւը սոսկալի չափերի է հասել:

Այդ նախազգուշական եղանակը վաղուց գնահատել է բժշկութիւնը, նա աւելի խելացի է համարում վաղօրօք սանիտարական, առողջապահական միջոցներ դորձադրել հիւանդութիւնների առաջն առնելու նպատակով, քան սպասել որ հիւանդութիւնը սկսուի և ապա միայն հարերի և միջոցառումների ոյժը փորձել...

Թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունեն բժշկական նախազգուշական միջոցները ազգերի կեանքում, այդ երևում է նրանից որ, մինչդեռ Արեւմտեան Եւրոպայում, օրինակ, Շվեյցարիայում և Նորվեգիայում մահացումների թիւը 161/20/0 է առ հազարն, Ռուսաստանում 360/0 է: Իսկ մի ժամանակ Շվեյցարիայում և Նորվեգիայում էլ մահացումների տոկոսը ահագին էր, բայց շնորհիւ դործ դրած սանիտարական միջոցների և ազգաբնակչութեան կուլտուրական մակերևոյթի ընդհանուր բարձրացման, այժմ ահա այդպիսի մեծ տարբերութիւն կայ երկու հարեան երկրների մէջ:

Թէ ինչ ողորմելի դրութեան մէջ է Ռուսաստանում ժողովրդի առողջապահական դրութիւնը, այդ պարզ երեաց յունուարի սկզբում Մոսկուայում կայացած «Թիշկինների VIII Պրօգոսկեան համաժողովում» կարգացած մի շարք զեկուցումներից: Սոսկալի է մանաւանդ մանուկների կոտորածը: Ինչպէս ցոյց տուեց բժիշկ Դօլժենկով, մինչդեռ Նորվեգիայում 1000 նորածիններից մինչև մի տարեկան հասակը մեռնում են 96 հոգի, Ռուսաստանում 6—7 անգամ աւելի է այդ թիւը: Եւ այդպիսով Ռուսաստանը իւրաքանչիւր տարի թաղում է 1¹/₂ միլիոն մանուկներ: Դրա, ինչպէս և ամեն մի հասարակական շարքի դէմ մաքառելու համար՝ անհրաժեշտ է, ի հարկէ, ի միջի այլոց, դործունէութեան ազատութիւն: Այդ ապացուցւում է ոչ միայն Արեւմտեան Եւրոպայի օրինակով, այլ և Ռուսաստանի, ուր զեմատական նահանգների ժողովրդի դրութիւնը անհա-

մեծատ աւելի լաւն է ոչ-դեմատվականներէն: Իսկ տեղական ինքնավարութիւնից (դեմատվո) դեռ զուրկ են 55 նահանգներ մօտ 62 միլիօն աղքատականութեամբ:

Հետաքրքրական էին և պրօֆէսօր Կապուտանի բերած թուերը Ռուսաստանի բժիշկների մասին: 1899 թուականի վիճակագրութեամբ Ռուսաստանի 12,482 բժիշկներից քաղաքներում ապրում էին՝ 9,422 հոգի և միայն 3,060 հոգի գիւղերում, ի հարկէ, գլխաւորապէս դեմատվոյական նահանգների գիւղերում: Քաղաքում մի բժիշկին ընկնում է միջին թուով 1,700 մարդ, իսկ գիւղերում 36,000 մարդ: Քաղաքային բժիշկը միջին թուով օրական ընդունում է 4 հոգի, իսկ գիւղականը 98 հոգի: Եթէ ամեն մի հիւանդի վրայ դործ դնել $\frac{1}{4}$ ժամ, գիւղական բժիշկը պէտք է աշխատէ օրը 24 ժամ... Գիւղերի համար հարկաւոր են դեռ 62,000 բժիշկ, որպէս զի բժշկական օգնութեան կողմից գիւղերը հաւասարուն քաղաքայիններին: Այդքան «անձնազուհ» մարդիկ ռրտեղից գտնել, եթէ չը ստեղծել պայմաններ գիւղերում բժշկութիւն անկուլ համար: Իսկ ռոն է այն այժը, որ լուծի այդ հարցը, եթէ ոչ տեղական լայն ինքնավարութիւնը, որ ժողովրդի կեանքի ամեն կողմերի համար մի կատարեալ բարիք է:

Այդպիսի ինքնավարական բարիքից օրէնքով զուրկ չէ հայ ժողովուրդը իր ներքին մի քանի հարցերում. ծուխը եկեղեցական-աղգային խնդիրներում կատարելապէս մի ինքնավար մօտմին է ճանաչուած դեռ Պօլօժնիայով: Բայց արիք տեսէք թէ ինչ հնարներ են դործ դնում մեր «ժողովրդասէր» կղերականները ժողովրդից կողոպտելու համար՝ նրա այդ փողերի ըստ իրեն անդամ: Կոնսիստորիաներում նստած անգրագէտ տէրտէրներ և իշխանասիրական տենչով կուրացած «աստուածաբաններ» ամենազգուկի կամայականութեամբ ձգտում են կրճատել, ոչնչացնել, անտւանական դարձնել ժողովրդի ինքնավարական իրաւունքները: Դժբախտարար այդ վայրենի բռնութիւնների դէմ մտքառելու համար ժողովուրդը շատ քիչ հասկացող պարագլուխներ ունի: Այդ է պատճառը որ առանձին երախտագիտութեան արժանի են այն սակաւթիւ անհոտները, որոնք ընդհանուր անտարբերութեան, ստրկական համակերպումների ժամանակ՝ չեն լքանում և, յենուկով օրէնքի վրայ, մաքառում են կղերական տոնձգութիւնների և փաշայականութեան դէմ:

Ժողովրդի իրաւունքների այդպիսի համոզուած պաշտպաններից մէկն էլ Թիֆլիսում փետրուարի 8-ին վախճանուած, շուշեցիներին քաջ յայտնի փաստաբան Ստեփան Իւզբաշեանն էր: Իբրև Շուշուայ թեմական դպրոցի հոգաբարձու

նա երկար ժամանակ մաքառել է տխրահոգի Կարապետ եպիսկոպոս Այվազեանի և դրա շաղով ընթացող յաջորդների քմահաճ և միանգամայն ապօրէն արարքների դէմ, աշխատել է խլել դպրոցի հարուստ կալուածները աւագակարարոյ կղերի ձեռքից, պաշտպանել է դպրոցի կանոնադրութեամբ հոգարար-ձութեան յատկացրած իրաւունքները, և, տեսնելով որ այլևս ոչինչ չի կարողանում անել տիրող կղերական բեժիմի դէմ— գերադասել է հրաժարուել ժողովրդի ներկայացուցչութիւնից, քան մնալ և կօմպրօմիսներով վաճառել այդ իրաւունքը մի ոսպէ ճաշի դնով... Հարց է. կօմպրօմիս անող մեր երևելի «փոքրիկիւսները» ինչ շահեցին վերջ ի վերջոյ...

ԼԵՒՈՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Բէալիսների մուսր Բժեկական ակադէմիա.

Թագաւոր Կայսրը, ժողովրդական լուսաւորութեան միջոցով ամենահպտակ զեկուցման համեմատ, Բարձրագոյն բարեհաճեց, որ Թոյլ Թրուի, որպէս փորձ, հինգ տարի ժամանակով, Կայսերական զինուորական բժշկական ակադէմիայում ընդունել, զիմնադիաներում ուսումնի աւարտողների հետ հաւասար իրաւունքներով, բէալական Խօթ դասարանն աւարտած երիտասարդներին, եթէ նրանք, ակադէմիան մտնելու ժամանակ, կամ ակադէմիայում լինելու առաջին տարին, լատիներէն լեզուից լրացուցիչ քննութիւն կը տան զիմնադիական շորս դասարանի դասընթացքի ծաւալով:

Լուսաւորութեան միմիսրի հրամանը Մոսկուայի համալսարանի ուսանողական անկարգութիւնների առիթով.

Հրատարակուած է ժողովրդական լուսաւորութեան միջոցով հրամանը. «Փետրուարի 9-ին առաւօտեան Մոսկուայի համալսարանի բազում սկսեցին հաւաքուել այս համալսարանի ուսանողները, որոնց մէջ կային կանայք և մայրաքաղաքի ուրիշ բարձրագոյն դպրոցների ուսանողները Անյարմար համարելով Թողնել ուսանողներին բազում, համալսարանի բէկտօրը Թոյլ տուեց նրանց մտնել ակտի դահլիճը և այնտեղից ցրուել տները Ամբոխը, բաղկացած աւելի քան 400 հոգուց, դահլիճից ներս խուժեց համալսարանական միւս բնակարանները, և այդ ժա-